

De cementiri a fossa comuna

El cementiri vell del Soleràs és un recinte delimitat per murs de pedra i morter que fou construït a l'edat moderna. A principis del s. XX, la degradació arquitectònica i la necessitat de més espai d'enterrament van desembocar en la construcció d'un nou cementiri municipal, traslladant les despulles d'aquells que encara eren objecte d'homenatge familiar a la nova ubicació. Des d'aleshores, el cementiri vell restà abandonat, fins que amb l'esclat de la guerra civil espanyola, la necessitat d'enterrar els soldats morts en combat va suposar la reutilització del recinte, aquest cop acollint víctimes anònimes. Les fosses del cementiri vell, en trobar-se en un espai tan ben delimitat, no han caigut mai en l'oblit. La memòria històrica i la documentació conservada de l'època, apuntaven a l'existència d'inhumacions d'ambdós bàndols, així com d'un nombre incert de víctimes civils que moriren en el bombardeig que patí el poble el 25 de desembre de 1938.

Resultats de la intervenció arqueològica

A dalt, abans i després de la intervenció arqueològica al cementiri vell. A la imatge de la dreta es poden identificar els retalls de les fosses un cop finalitzada d'excavació (fotografies: Iltirta Arqueologia).

Els treballs arqueològics s'han realitzat en el marc del Pla de Fosses 2017-2020, dirigit i promogut per la Direcció General de Memòria Democràtica del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. La intervenció ha confirmat i ampliat les informacions inicials. L'excavació es dugué a terme entre l'octubre de 2017 i el maig de 2018 i va permetre identificar un total de 8 fosses: 2 del bàndol republicà, una de les quals va acollir també a les víctimes civils; i 5 del bàndol rebel, una de les quals era un enterrament individual. El total d'individus exhumats ascendeix a 126: 97 soldats republicans, 25 soldats rebels i 4 civils. Les circumstàncies, el moment de la mort i l'enterrament de cada bàndol, així com dels civils, són diferents. Els primers enterraments corresponen als soldats republicans morts entre juliol i desembre de 1938, en el marc del front del Segre i la Batalla de l'Ebre. Es tracta de soldats que foren atesos als hospitals del Soleràs, però no sobrevisqueren a les ferides. La memòria oral ens diu que eren enterrats de nit i amb presses, motiu pel qual els cossos eren abocats i amuntegats de manera desordenada. Posteriorment, aprofitant l'espai existent en una de les fosses republicanes, quatre civils morts en el bombardeig del Nadal del 38, foren inhumats al cementiri. I, per últim, després que l'exèrcit rebel ocupés la vila a finals de desembre, es va aprofitar l'espai restant per enterrar-hi les baixes franquistes derivades de la batalla de les Garrigues.

A la dreta, imatge dels treballs arqueològics, antropològics i d'exhumació de les víctimes localitzades al cementiri vell (fotografia: Iltirta Arqueologia).

Per saber-ne més:

A dalt, imatge zenital de l'excavació de les fosses on s'aprecia la quantitat de víctimes recuperades. A baix, planta general de l'excavació amb indicació del bàndol inhumat en cada fossa (autors fotomuntatge: 8kto Serveis Aeris i Iltirta Arqueologia; planimetria: Iltirta Arqueologia).

A la dreta, reconstrucció del trasllat i enterraments dels soldats republicans morts a l'hospital cap a les fosses del cementiri vell. El trasllat es feia de nit, amb carro i eren abocats posteriorment a les fosses (autora: Núria Otero).

El Soleràs en el marc del conflicte bèl·lic

A dalt, reconstrucció del bombardeig que va patir el municipi el 25 de desembre de 1938, per part de l'exèrcit rebel i fruit del qual van morir quatre civils que van ser enterrats al cementiri vell, juntament amb els combatents republicans (autora: Núria Otero).

La ubicació estratègica del Soleràs va determinar, en bona mesura, el seu paper durant la guerra civil espanyola. Aquest municipi es troba a uns 30 km del front de l'Ebre i a 40 km del front del Segre, gairebé equidistant, qüestió que el posicionà com un punt de primer ordre de la rereguarda republicana, idoni per acollir un punt sanitari destinat a intervencions quirúrgiques impracticables a primera línia. Aquesta circumstància fou viscuda pels habitants del Soleràs de primera mà, no només perquè van conviure durant sis mesos amb l'equip mèdic instal·lat al poble i amb els soldats convalescents, sinó també perquè en molts casos es van implicar en l'organització i funcionament de l'hospital o l'enterrament dels soldats morts. Soleranencs i soleranenques van exercir feines de voluntariat sanitari a l'hospital, atenent als ferits. D'altres es van haver de fer càrrec de la feina feixuga que suposava traslladar i enterrar els cossos dels difunts a les nits, deixant una empremta inesborrable en la memòria col·lectiva. Una relació estreta que s'acabà de manera traumàtica, amb l'enretirada de les tropes republicanes degut a l'avanç de l'exèrcit rebel, el qual culminà amb un seguit de bombardejos a la zona durant els darrers dies de desembre de 1938 i que, aquest cop, va deixar víctimes civils al poble. Era l'inici de la batalla de les Garrigues, part de l'ofensiva de Catalunya, que va finalitzar amb l'ocupació total del territori català a principis de febrer de 1939, marcant l'avantsala de la fi de la República i la fi de la guerra, amb la victòria rebel l'1 d'abril de 1939. La guerra deixà pas a la pau, però també a la censura i la repressió, silenciament dels testimonis i les víctimes desaparegudes. Fins ara. Gràcies al record mai oblidat dels habitants del Soleràs, la recerca històrica i arqueològica ha permès exhumar les víctimes, en alguns casos identificar-les i en altres casos, donar-los una sepultura digne a l'actual cementiri municipal.

En aquest cementiri es van inhumar restes de víctimes de la Guerra Civil recuperades per la Generalitat de Catalunya

Arran de la caiguda del front d'Aragó, la primavera del 1938, l'exèrcit franquista va ocupar la franja occidental i sud de Catalunya, fins als rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre. A mig camí entre el front de l'Ebre i el front sud del Segre, el Soleràs va ser un punt logístic rellevant per a l'organització sanitària republicana, sobretot entre juliol i novembre del 1938. S'hi van instal·lar dos hospitals en edificis de la població i un equip quirúrgic mòbil que van atendre soldats que havien estat ferits al front. Les víctimes s'inhumaven al cementiri vell, que en aquell temps estava en desús.

El desembre del 1938, l'exèrcit rebel va iniciar una ofensiva que va trencar el front del Segre i va iniciar la batalla de les Garrigues, que va suposar l'ocupació franquista del territori. La població va ser bombardejada per l'exèrcit franquista i hi va haver víctimes civils, també inhumades a la fossa del cementiri. Amb l'ocupació del municipi per part de l'exèrcit franquista, al cementiri s'hi van inhumar, igualment, soldats de l'exèrcit rebel.

El 16 d'octubre del 2017, la Generalitat de Catalunya va iniciar els treballs d'excavació de la fossa del cementiri vell. L'actuació va finalitzar amb la recuperació de 146 individus enterrats en vuit rases, dues de soldats republicans, cinc de soldats franquistes i una de civils. Algunes de les víctimes han pogut ser identificades gràcies als encreuaments de dades del Programa d'Identificació Genètica. Les restes no identificades es van inhumar al cementiri del Soleràs, a l'espera que es puguin identificar mitjançant l'obtenció de noves dades de familiars de persones desaparegudes.

En este cementerio se inhumaron los restos de víctimas de la Guerra Civil recuperados por la Generalitat de Catalunya

A raíz de la caída del frente de Aragón, en la primavera de 1938, el ejército franquista ocupó la franja occidental y sur de Catalunya, hasta los ríos Noguera Pallaresa, Segre y Ebro. A medio camino entre el frente del Ebro y el frente sur del Segre, El Soleràs fue un punto logístico relevante para la organización sanitaria republicana, sobre todo entre julio y noviembre de 1938. Se instalaron dos hospitales en edificios de la población y un equipo quirúrgico móvil que atendió soldados que habían resultado heridos en el frente. Las víctimas se inhumaban en el cementerio viejo, que en aquellos tiempos estaba en desuso.

En diciembre de 1938, el ejército rebelde inició una ofensiva que rompió el frente del Segre e inició la batalla de Les Garrigues, que supuso la ocupación franquista del territorio. La población fue bombardeada por el ejército franquista y hubo víctimas civiles, también inhumadas en la fosa del cementerio. Con la ocupación del municipio por parte del ejército franquista, en el cementerio se inhumaron, igualmente, soldados del ejército rebelde.

El 16 de octubre de 2017, la Generalitat de Catalunya inició los trabajos de excavación de la fosa del cementerio viejo. La actuación finalizó con la recuperación de 146 individuos enterrados en ocho zanjas, dos de soldados republicanos, cinco de soldados franquistas y una de civiles. Algunas de las víctimas han podido ser identificadas gracias a los cruces de datos del Programa de Identificación Genética. Los restos no identificados se inhumaron en el cementerio de El Soleràs, a la espera de que se puedan identificar mediante la obtención de nuevos datos de familiares de personas desaparecidas.

Intervenció arqueològica a la fossa del Soleràs, 2017. Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya.

Intervención arqueológica en la fosa de El Soleràs, 2017. Departamento de Justicia, Generalitat de Catalunya.

Espais de Memòria

Projecte Pla de Fosses: Recerca multidisciplinària per a reconstruir la memòria històrica.

La recerca documental

És l'estudi de la documentació prèvia existent, ja siguin documents oficials i administratius (comunicats de defunció, registre de baixes, etc), com material de caire personal (correspondència dels soldats, dietaris, fotografies, etc).

La memòria oral

És el recull d'històries i vivències explicades pels protagonistes dels esdeveniments o, en cas de defunció, pels receptors d'aquests relats (amics o familiars).

L'arqueologia i l'antropologia

L'arqueologia permet realitzar excavacions rigoroses, seguint el mètode estratigràfic i documentant exhaustivament totes les restes biològiques i materials localitzades, amb l'objectiu de reconstruir les circumstàncies que van envoltar l'enterrament de les víctimes. L'antropologia ens aporta informació sobre les restes humanes localitzades (sexe, edat, patologies, constitució,...) i les circumstàncies que envoltaren la mort de les víctimes (causa de la mort, traumatismes,...).

La genètica

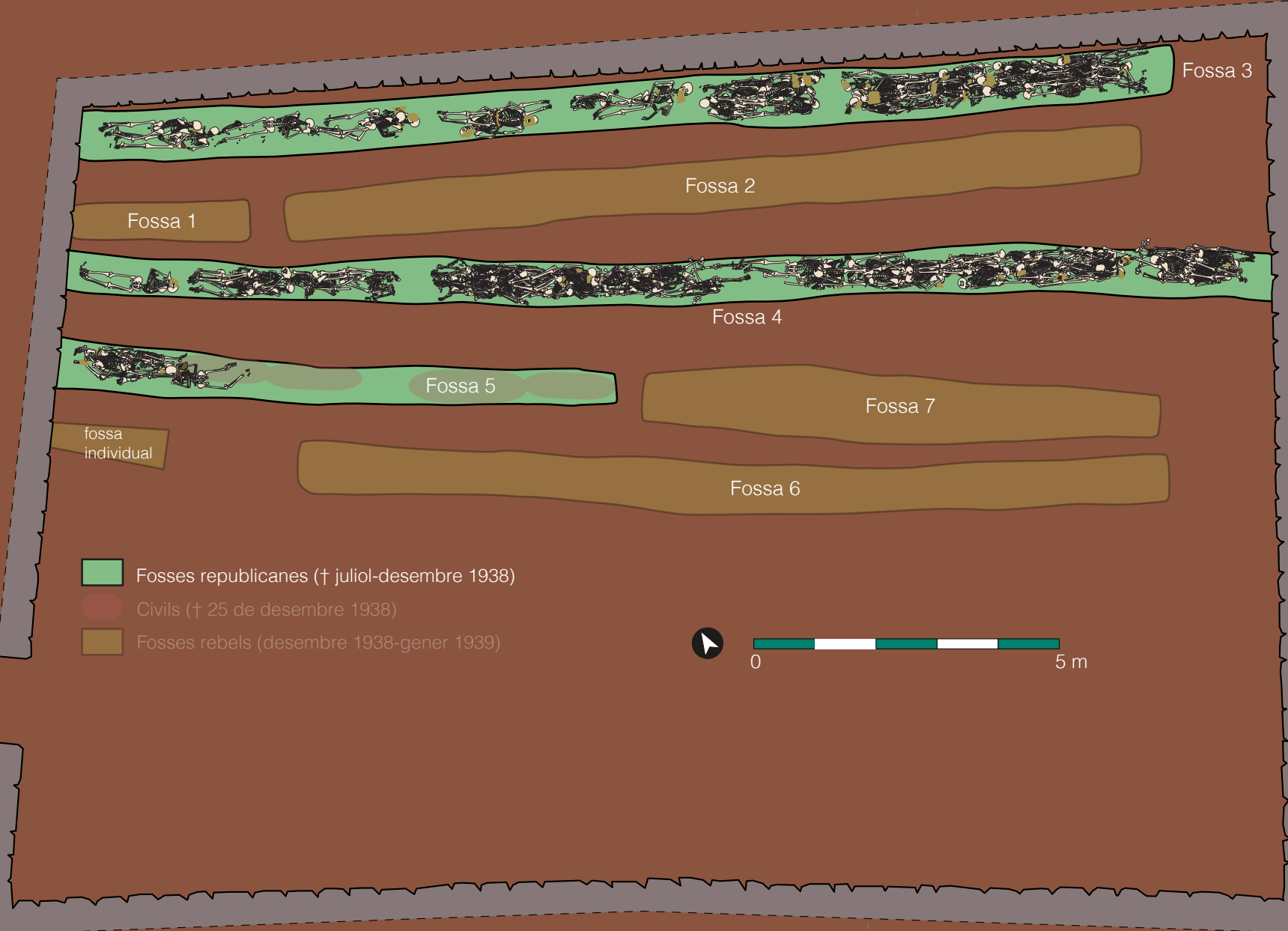
A través de l'estudi de l'ADN de les víctimes i els familiars, s'estableixen perfils genètics i es poden identificar relacions entre els difunts desapareguts i les famílies que els busquen, aconseguint així el darrer objectiu d'aquest projecte de recerca: la identificació de les víctimes i el seu retorn a les famílies.

Els resultats: Les víctimes republicanes

La ubicació del Soleràs el posiciona com un punt referència idoni per a la rereguarda republicana dins de la xarxa sanitària, permetent assistir ferits de la batalla de l'Ebre i del front de Segre indistintament i mantenint-se com a centre sanitari durant més de sis mesos, des del juliol fins al novembre de 1938. Tenint en compte que el front del Segre estigué actiu entre l'abril i el novembre de 1938, l'hospital del Soleràs començà a atendre ferits d'aquest front a partir de la seva implantació el juliol de 1938, mentre que en el cas de la batalla de l'Ebre, iniciada el 25 de juliol de 1938, atengué els seus ferits des de bon començament.

Així doncs, totes les víctimes pertanyents al bàndol republicà que foren exhumades a les fosses 3, 4 i 5, corresponien a soldats ferits en batalla que foren assistits a l'hospital del Soleràs, malauradament, sense èxit. Aquest fet ha condicionat clarament els resultats arqueològics de la seva excavació, sobretot pel que fa a la poca indumentària recuperada i als objectes associats a les víctimes, ja que els soldats eren totalment o parcialment desposseïts dels seus uniformes i pertinences en el procés d'atenció mèdica, apareixent en més d'un cas, semidespullats o coberts amb restes de mantes.

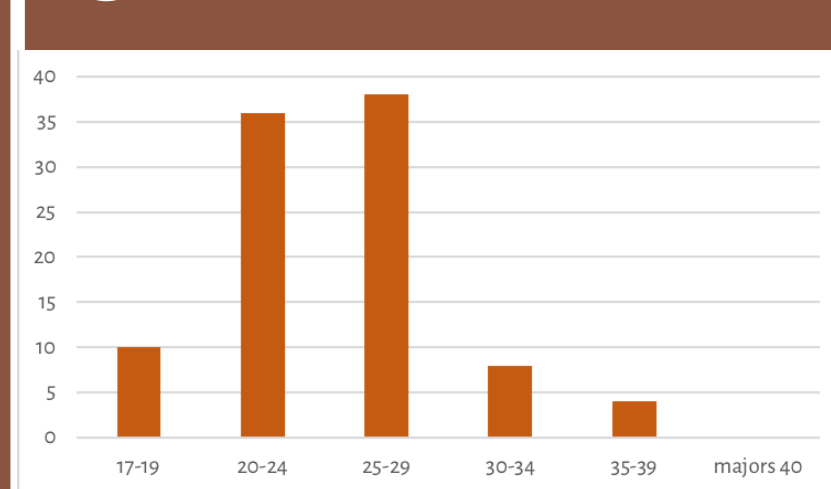
- Exemples de tractaments mèdics efectuats als soldats republicans:
1. Immobilització d'una extremitat amb escaiola.
 2. Amputació d'un braç.
 3. Immobilització de tibia i peroné amb una fèrula de kramer.

Nombre de víctimes recuperades: **97**
Sexe: ♂
Origen: soldats que passaren per l'hospital. Causa de les morts: ferides de guerra.

Nombre de víctimes identificades: **6**

Edat dels soldats:

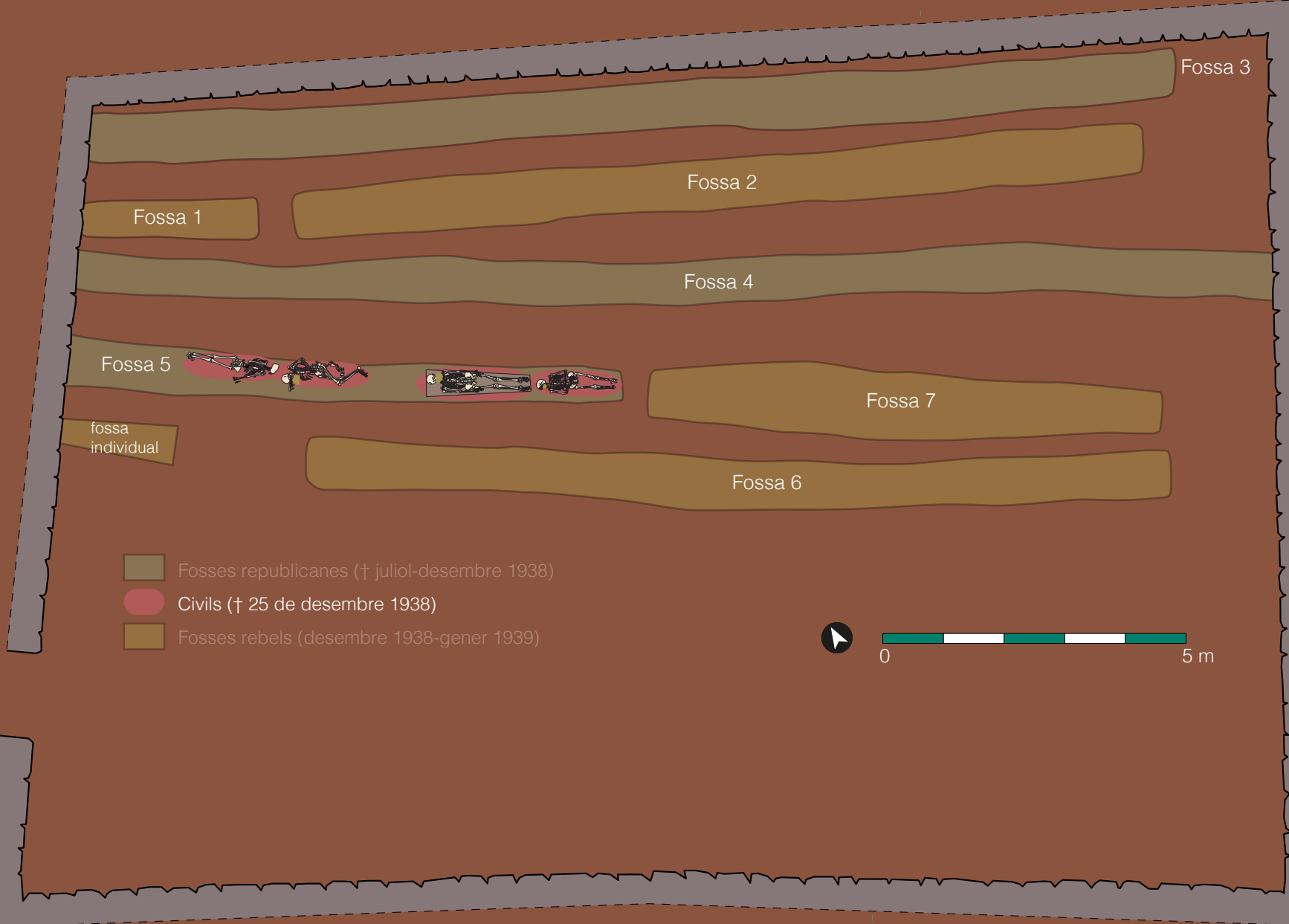
Detall d'un projectil allotjat a l'àrea abdominal d'un soldat.

Els resultats: Les víctimes civils

A la Fossa 5 es localitzaren 4 individus que, per edat i sexe, no semblaven correspondre amb el perfil dels soldats: dos homes i dues dones d'edat avançada, amb evidències en dos casos de fractures múltiples i restes de metralla. Donades les seves característiques antropològiques, es va valorar la possibilitat que fossin veïns del Soleràs que van morir com a conseqüència del bombardeig que va tenir lloc el 25 de desembre de 1938, ja que alguns dels familiars havien informat que les víctimes civils de l'atac aeri havien estat enterrades al Cementiri Vell. El motiu que dugué a enterrar-los en el mateix lloc que els soldats fou que els bombardejats havien afectat el cementiri nou i s'aprofità una rasa republicana oberta per acollir les despulles.

Fotografia aèria del bombardeig efectuat al Soleràs el 25 de desembre de 1938.

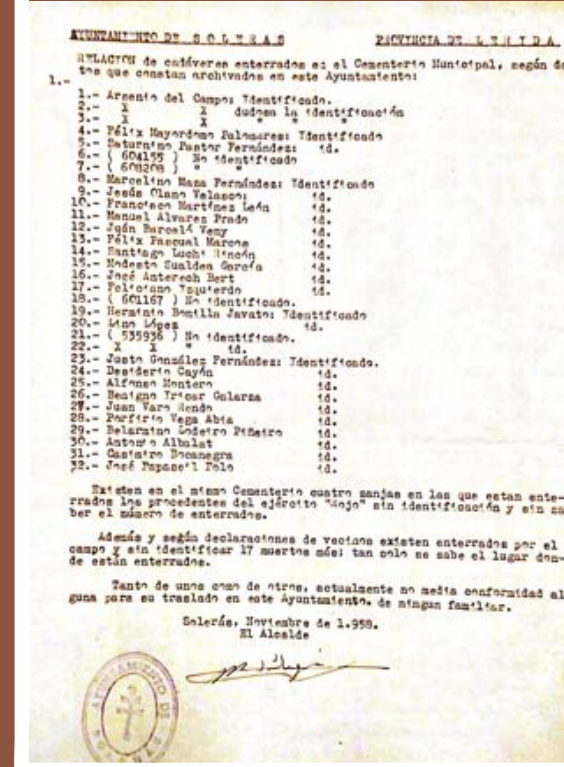
Nombre de víctimes recuperades: **4**
Sexe: 2 ♂ 2 ♀
Origen: habitants del Soleràs. Causa de les morts: derivades del bombardeig del 25-12-1938.

Nombre de víctimes identificades: **3**

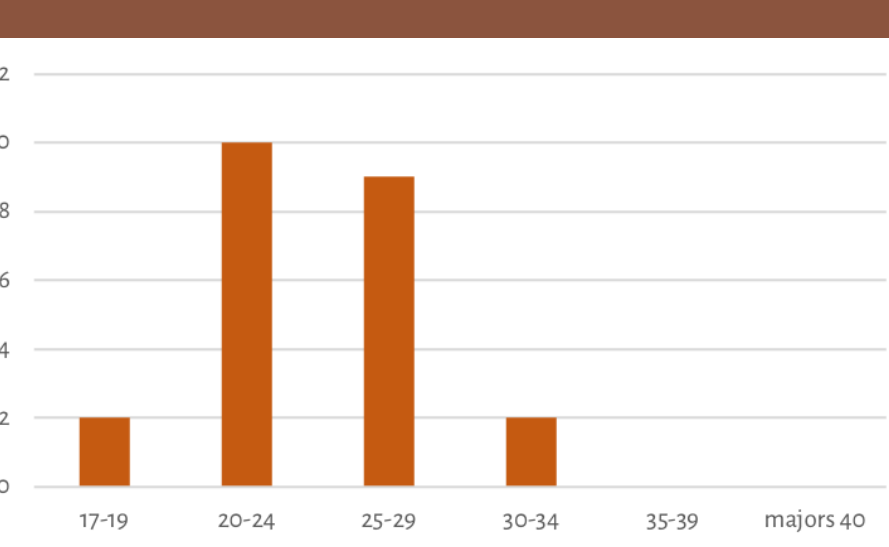
Els resultats: Les víctimes rebels

Entre el 25 de desembre de 1938 i el 6 de gener de 1939 tingué lloc la batalla de les Garrigues, en paral·lel a l'avenç i control del poble per part del bàndol rebel, motiu pel qual l'espai restant del cementiri vell fou utilitzat per enterrar als soldats rebels caiguts aleshores al front i als voltants del poble. A diferència dels soldats republicans, les víctimes rebels moriren en batalla i no van rebre atenció mèdica, motiu pel qual els cossos conservaven en molts casos part de la indumentària corresponent als uniformes i una gran varietat d'objectes personals: restes del calçat, cinturons, plaques d'identificació, anells, carteres o navalles són alguns dels elements més abundants en el registre arqueològic del bàndol rebel a les fosses del Soleràs.

Llista oficial de les víctimes rebels enterrades al Soleràs.

Edat dels soldats:

Detall d'alguns elements associats a les víctimes rebels:
1. Placa identificativa. 2. Cinturó de cuir amb sivella metàl·lica. 3. Botes de cuir amb tatxes de ferro a la sola.

Per saber-ne més:

